

PARANIN DEĞERDEN DÜŞMESİ VE AKİTLERİN HUKUKİ DURUMU (*)

(Bir Hukuk toplantısından alınan dersler)

Profesör René SAVATIER

Çev. : Asis. Dr. İzzettin DOĞAN

1 — Henri Capitant İstanbul Toplantısı günleri.

Henri Capitant Derneği Türkiye gurubu 1971 toplantıları için Eylülde İstanbulda düzenlenen günler için şu konuyu seçmiştir: Paradaki değer kaybının mukavelelerden doğan ilişkilere etkisi. Fransa, Belçika, İsviçre ve Kanadadan kalabalık gruplar, bu gurubun çağrısına uyarak geldiler, raporlar sundular, müzakerelere katıldılar. İtalya ve Yugoslavya da temsilciler göndermişlerdi. Bu çeşitli ülkelerde para hukukunun gelişmesini etkileyen muhtelif iktisadî kadroların diğer ülkeleri etkilediği müzakerelerde çabucak görüldü ve bu konu ilginç mukayeseli Hukuk karşılaşmalarına vesile oldu.

Mukaveleleri, İçtihatları ve kurallarının bolluğu ve çetrefilliği ile Fransız hukuku para mevzuatında en zengin ve çelişik para hukuku olarak belirdi. Bay Houin de bir müdahalesinde onu Arlequin'in mantosu olarak nitelendirdi. Keza, Fransız hukuku; tatbikatta aksaklıkları düzeltmekte muhakkak ki en mahiri ve başarılısı fakat hükümdarın para hukukunu düzenleyen, ülke ile sınırlı, yetkisine en bağlı hukuk düzeni olarak gözüktü. Akti İlişkiler geniş yer tuttu ve özellikle hususî hukukla ilgili en yüklü raporlar bu alanda verildi. M.P. Catala medeni hukuk, M. Vasseur ticaret hukuku M. D. Holleaux Devletler Hususî Hukuku, Mme Catala-Franjou iş hukuku sahasında raporlar sundular. Türk Belçika, İsviçre, Quebec raporları ise daha basit olmakla beraber daha az ilginç değillerdi. Toplantıda bir Yugoslavın mevcudiyeti sosyalist ül-

(*) Bu çeviri Profesör René Savatier'nin Recueil Dalloz - Sirey, Chroniques 1972'de çıkan makalesinden, Dalloz - Sirey'in müsaadeleri ile yapılmıştır.

ke para hukuku görüşü için bazı pencereler açılmasına imkân verdi. Nihayet, hususî Hukukla birlikte idare hukuku ve Ceza hukuku da incelendi. Mukadderat ise seçilen konuya bir ay önceki muhteşem dolar devallüasyonu sebebiyle engüzel aktüalite hediyesini bahşetmişti.

2 — Konunun Diyalektiği.

Para ve Kıymetten Düşme: Bu iki kelimenin Hegalvari bir tenakuz şeklinde bir araya gelmesi toplantının ilginç yönünü yansıtmıyor mu? Para, kıymetin matematik ölçüsü olmak değil midir? ve bir ölçü biriminin değişebilirliğinden söz etmek onun mevcudiyetini inkâr olmaz mı?

Neye yarardı, şayet Metrenin uzunluğu gramın ağırlığı hep aynı olmasaydı? ve Teknisyenler ne kadar dikkatli tedbirlerle onların bu niteliğini temine uğraşıyorlar. Anlaşılması zor değil: çünkü miktarları gösteren rakamlar, ölçü biriminin sabit olması halinde doğrudur ve ancak bu halde matematik denklemlerle ifade edilebilirler.

Ölçü biriminde değişebilirliği kabul etmek yanlış denklemler kurmak demektir. Uygulamada denklemler bütün ölçü birimlerini birleştirmektedirler. Bunları bozmaya Kanun Koyucunun gücü yeter mi? Pierre Catala'nın raporunda işaret ettiği gibi, zamanla Frank'ın daha az buğdağ karşılığı olacağını söylemek, bir kilo buğdayın bir müddet sonra dah çok frank tutacağını ifade etmektir. Böyle bir denklem, ölçüler tahrif edilmiş olduğundan kıymet ve ağırlık birimlerini de değiştirir.

Kanun koyucunun, değerini kaybeden paranın nominal değerini korumasına yardım etmesi demek onu garanti eden para biriminin sabitliğini ve değişkenliğini aynı zamanda ifade etmesi demektir. Bu da yalan söylemek demektir. Çünkü değerini kaybeden bu sözde kıymet ölçüsü bir müddet sonra daha az mal ve daha az hizmeti karşılayacaktır. Dünya veya bugünkü frank, değer itibarile yarının Frank'ı değildir. Oysa, dürüst hesaplar ancak aynı birimle ifade edilen miktarlar toplandığı ya da çıkarıldığı zaman mümkündür. İşte İstanbulda zımnen ortaya atılan bil-mecenin derin anlamı bu idi! Kanun koyucunun, kıymetin sabit ölçüsü olmak vasfını kaybetmiş, isminin anlamını yitirmiş ve böylece bütün hesaplarını samimiyetini ortadan kaldıran bir paraya bağlı kaldığı bir ülkede eşya, idare ya da akitler hukuku ne olabilir?

3 — Toplantıların Sonuçları.

Toplantı Çalışmaları entellektüel yönden tatminkâr belirtiler ve politik bir aczin ifadesiyle bitti. Bu ikili sonuç bazı raporlarda önceden kuv-

vetle belirliyordu. M. Vasseur, ticaret hukukunda buna açıkça işaret ediyordu. Raporunun son kısmı ticaret hukukunun Frank'ın değerini kaybetmesi sebebiyle aldığı dersleri mükemmel surette belirtmekteydi. Özellikle, bu kısmı, alacağın değerini düşüren para mekanizmasını ancak kendi borcunda paralel şekilde değerden düşürüp kaybını amorti ederek kabul eden alacaklının sağladığı malî dengenin önemine işaret ediyordu. Ve bu koruma yolu medenî hukukun çok sevdiği "endeksasyon şartı"ndan daha kâmil bir yoldu. Zira iktisadî hukuktaki, insan zekâsı çok ince ve etkili çareler bulmaya muktedirdir! Bununla beraber, M. Vasseur incelemesinde paranın değerden düşmesiyle bu hukukî himaye vasıtalarının siyasî sebeplerle kurbanlar vermesini ve bu kurbanların baskı kuvvetlerinin kurnaz oyunları ve maharetle yapılmış akitlerle yine cemiyetin kendilerini korumaya en az muktedir üyeleri olmasını önleyemediğini kabul etmiştir. "Ve bunun böyle olması da gereklidir. Zira Başkan Pinay'ın da 1958'de çok güzel belirttiği gibi "herkesi korumak isteyen genelleştirilmiş bir koruma sistemi sonunda hiç kimseyi korumaz." Değerden düşmüş para ile yapılan hesaplardan doğan zararları en zayıflara yükleyen bu tercih, fikirleri tatmin eden tahliline rağmen mahkûm edilecek bir politika değil midir? Türk Adalet Bakanının kongreyi açarken para hukukunda "dürüst" ve aynı zamanda "adil" yolu bulmak temennisi muhakkak ki platonik bir istektir. Yoksa çalışmalardan bir nevi mucize mi bekleniyordu? Nihayet, Henri Capitant kurumu sekreteri M. Terre'nin müzakereler hakkında verdiği sonuçlar daha az iyimser bir havayı yansıtmaktadır. Her ülkeden gelen iştirakçilerin mukayeseli Hukuk derslerine gösterdikleri ve toplantılar devamınca gittikçe daha fazla söz almakla beliren ilgileri kendisini haklı olarak hoşnut etmişti. M. Terré, iştirakçilerin, ülkelerine döndüklerinde edindiklerini bilgileri pozitif hukukun uygulama ve öğretiminde kullanacaklarından şüphe etmiyordu. Bu husus toplantı çalışmalarının para adaletini ihya edememiş olmasına rağmen, hakettiği adil bir yargı idi.

4 — Hukukçuların bugünkü aczlerinin anahtarı.

Kongre çalışmalarının muhtevasında bu aczin anahtarı zımnen verilmemiş midir? Bu anahtar, akdi hesapların doğruluğu için adil olmaları gerektiği vakıası değil midir? Yanlışlığı matematik olarak sabit hesaplarla adalet mümkün değildir. Oysa, para hesaplarının matematik doğruluklarını zamanla kaybetmemeleri ancak ölçü biriminin matematik olarak sabit kalmasıyla mümkündür.

Burada toplantıların konusu olan diyalektiğe dönmüş oluyoruz. Bir diyalektik, bir hukuk dalı olan ve eşyanın hakiki ve sistematik değerini¹ hukukî ilişkiler için aksettiren muhasebe hukuku araştırmalarından ayrılmaz² ve Devletin, iktidarına dayanacak bu matematik deyimini değiştirebileceğine kani değiliz.

II. PARA HESAPLARI ÜZERİNDE İKTİDAR HAKKI

5 — Para üzerinde iktidar hakkının doğuşu ve gelişmesi.

İlkel ekonomide hayvan sayısı değer ölçüsü rolünü oynadığı zaman hükümdarın (Prensin) bu konuda müdahalesine hiç lüzum yoktu. Ölçü kıymetli bir maden ağırlığı olarak tesbit edilince de bu durum değişmedi.

Kendi parası olarak kabul ettiği maden parçalarının ağırlığı ve hilesizliğinin hükümdar tarafından garanti edilmesiyle iktidar hakları da doğmurtur. Hükümdar parasına kefil olunca paralara resmini veya mühürünü basma hakkını da mahfuz tutmuştur. Denemeler hükümdarın itimada lâayık ve baskının dürüst olduğunu gösterdiği zaman, arazisinde tedavül etmek için basılmış paraların yabancı ülkelerde de kabul edildiğini göstermektedir. Dürüstlük, değer ölçüsü olarak kabul edilen sabit birimin, tam olması şeklinde anlaşılıyordu. Paranın ağırlığı azaldığı zaman itimat yok oluyordu. Tarih "Philippe Lebel" in, sahte para imal edince itibarının bu sahtekçilik sonucu nasıl yokolduğunu göstermektedir.

Mübadelede daha fazla kolaylık sağlamak için madenî para yerine kâğıt para kullanılınca aynı itimat kâğıt paranın altına çevrilebilmesine bağlı kılındı. Kâğıt paranın kanunî tedavülü kendiliğinden oluyordu. Satın alma gücü zamanla değiştiğinden altın birimin sabitliği şüphesiz nisbî idi. Bununla beraber diğer eşyaya nazaran değer dalgalanmaları yavaş olduğu için altın objektif ve somut olarak daha gerçek bir değer ifadesi oluyordu.

Ancak Mecburî tedavül ile bu garanti nihayet buldu (Fransada 5 Ağustos 1974) tarihli Kanun Kâğıt para, altına çevrilememesine rağmen devletin müdahalesi ile sabit kıymet birimi olarak kaldı!

1) Muhasebenin — konuya göre muhtelif derecede gerekli olmak üzere — hukukî vechesi için "Le droit Comptable" isimli eserimizin birinci kısım VI faslına ve 172 numaraya bakınız.

2) Aksetme konusu üzerine precis Dalloz : La theorie des obligations: Vision juridique et economique No: 179 adlı eserimize bakınız.

6— Kâğıt para ve iktidar hakları:

Diğer ülkeler er veya geç aynı yolu takip ettiler. Henüz resmen dalgalanmadan evvel, Dolar ve ona bağlı bütün paralar kâğıt para olmuştur. Zira banknot ihraç eden banka, kâğıt dolar karşılığında muayyen bir ağırlıkla altını kabul ediyordu. Fakat, sonra kâğıt doların nazarı karşılığı olan ağırlıktaki altını, gişelerine serbestçe müracaat eden hamillere ödemeyi durdurdu. Böylece altın sahipleri, itimatları sarsıldığından altınlarını kâğıt dolarla değiştirmekten sakınıncı, kâğıtla altın arasındaki ayrılık gözle görülür hale geldi. Durumun kendisi 1971 Ağustosunda, doların görünüşteki hakimi Birleşik Amerika Başkanının ağzı ile açıklandı. Banka kasalarında hemen hemen hiç altın kalmadığından dolarla altının eşdeğer görünüşünü devam ettirmek anlamsız ve tehlikeli olmuştu.

“Daha önce belirttiğimiz gibi kâğıt paranın hakim olduğu devirde mübadelelerde kullanılan banknotlar, değerlerini, mübadelelerdeki faydalarından ve emisyon yetkisini kendine saklayan devletin onları kanunla ödeme parası olarak kabul ettirerek enflasyonu kötüye kullanmayacağını zimnen taahhüt etmesinden alırlar”³.

7 — İktidar haklarının görünüşteki mülkî hâkimiyeti.

Hükümdar, para birimini sabit tutmak garantisini geri aldığı anda mütenakizen, kâğıt paranın nominalizmini de empoze (zorla kabul ettirmektedir.) etmektedir. Onun emri ile mal ve hizmet sahipleri kâğıt paranın sabit birim olarak kaldığını kabule mecbur olurlar. Bununla beraber hükümdar vadesiz mübadelelerde kâğıt paranın değerden düşmesini müşahede etmek zorunda kalır. Fakat, gelecekte ifa edilecek taahhütler için otoritesiyle paranın itfa vasfını tam olarak idamede ısrar eder. Hükümdar bu keyfi hareketini ancak kendisi tarafından çıkarılan para üzerinde icra eder ve banknotun nominal değer üzerinden mecburî tedavülünü yalnız kendi ülkesinde sürdürebilir.

İşte hükümdarlık hakkı şekilden şekle girerek, para üzerinde böylece devam etti. Bu hukukî miras, para basmanın ve tedavüle koyma hakkının hükümdarlığının bir vasfı olduğuna hükümdarı ikna etmiştir ve bu yetkisi üzerinde ülkeden ülkeye farklı olmasına rağmen her zamankinden daha çok titizdir. Bu hükümdarlık onun bağımsızlığının bir işareti,

3) La théorie des Obligations, No. 71.

nüfuzunun koruyucusu ve Fransada göreceğimiz gibi siyasetinin ana vasıtalarından birisidir.

8 — Ticarî senetlerin milletlerarası mahiyeti ve haklarının mülkiğini tehlikeye düşürmesi.

Paranın tedavülünde, aynı çağ içinde, mesafeler hesaba katılmaz oldu.

Bunun için, mücerret basit bir madde halinde parayı bir hesaba kaydetmek kâfi geldi. Böylece banknotlar madenî para taşınmasını bertaraf ettikleri gibi aynı şekilde onların naklini de lüzumsuz kıldı.

Bir banka havalesi bu soyut paranın naklini bir anda gerçekleştirmektedir. *Ticarî defter* kayıtlarına dayanan tekniğin zirvesini teşkil eden bu usul⁵ önceleri her hangi bir ülke parasile tanzim edilen ticarî senetlerin, özellikle çeklerin diğer ülke bankalarında yabancı döviz kaynaklarına kaydı ile ortaya çıkmıştır.

Akdî tediyelerin milletlerarası bir mahiyet alarak bütün paraların değerini bir anda milletlerarası bir piyasada arz ve talep kanununa tabi tutmasıyle mukaveleler sınırlarını aşmıştır.

Bu hâl hükümlerinin mülkîlik vasfını anlamsız kılmaktadır. Sabit değer ölçüsü olmak vasfını kaybettiği için, Hükümdarın parası kanunî görevini yapamaz olmakta ve dünya piyasasında artık alelâde bir mal haline gelmektedir. Para değişen satın alma gücüne rağmen emisyon yapıldığı ülkede mamelek teşkil eden malların genel satın alma vasıtası olduğu için dünya piyasasında ideal bir spekülasyon konusu olmaktadır. Gerçekte ise, spekülasyonu destekliyen malların gerçek değeridir.

9 — “Matter içtihadı” ve döviz kontrolü.

Spekülasyonun tehdit ettiği para mübadelesine, milletlerarası spekülasyonlara rağmen parasına kıskançlıkla hakim kalmak isteyen o ülkedeki iktidarın tepkisi ne olacaktır? Evvelâ, hâkimiyetini ülkesinde korumak için sınırlarından yalnız tasvip ettiği milletlerarası mukaveleleri bırakacak ve sınırlarını tahkim etmeyi deneyecektir. İdare Hukuku ve Devletler Hususî Hukuku konusundaki İstanbul Raporları Fransanın ümidini bu çabaya bağladığını göstermiştir

5) Droit comptable kitabımız No: 82 bis, 113 ve 214.

Hukukunun mülkiliğini korumaya çalışan ilk eser, M. Holleaux'nun Devletler Hususî Hukuku ile ilgili raporunda uzun uzun bahsettiği, Matter içtihadıdır. Buna göre mahallî ödemeler Fransız parasına hasredilecek, milletlerarası ödemeler⁶ ise altın veya yabancı para ile yapılacaktır. Matter içtihadı kanununun mantığına uygun⁷ pretorien bir içtihat fakat etkisizdir. Zira milletlerarası ödemelerin serbest bırakılması, gerçekte spekülasyona, Frank'a karşı hücumlara kapıyı açmaktır. Hücumları karşılamak için de "Hükümdar" iktisadî ve idarî bir teşkilât kurmaya ve donatmaya karar verdi ve özel bir büroya verilen kambiyo kontrolü, sonunda Fransa bankasında yerini buldu.

O yer ki, ticarî senetler para gibi tedavül eder ve kaydedilirdi. Fransız Bankasının altına çevrilebilir banknotlar ihraç ettiği devrede iktidara karşı bağımsızdı— ve o ülkede ki bugün Devlet bütün bankaları siyaseti için Fransız Bankasına tâbi kılmıştır⁸.

Oysa konjonktürle değişen duruma uygun iktisadî hukuka hakim bir politika bahis konusudur, ve sınırı aşacak akitlerin seçimindeki keyfîlik ancak sonraları "tamim" diye adlandırılan "direktiflerle" kayıtlanmaktadır.

Burada iktisadî kamu düzeninin, hür ülkelerimiz kamu düzenine nazaran orjinal olan işaretlerini görüyoruz⁹. İstanbulda karşılaştırılan millî hukuklar içinde Fransız hukuku bu usulü en ileri götürüdür. Bununla beraber sınırlardaki siyaset, gerçekte dahili iktisadî politikaya bağlıdır. Aslında ise genel iktisadî fiyat politikası söz konusudur.

10 — Milletlerarası pazarlarla millî pazarların dayanışması: genel fiyat politikasının hukukî yapısı.

Ülkelerarası mübadelelerin böylesine iç içe girdiği iktisadî bir dünyada otarşi düşünülemez. Şüphesiz sınırlarda, kambiyo kontrolü ile itha-

6) V. civ 17 Mayıs 1927 D. 1928 1. 25. Başsavcı Matter'in vardığı sonuçlar ve M. Capitant'ın notu. İçtihadı göre bunlar mecburî tedavülün kanunî tedavülle birleşmesinden mütevellittir. (Bak. notlarımız D. 1926.2.89 ve 1927.2.153). Bu içtihadın sınırları milletlerarası istikrazlar, kefalet ve idare işlemlerine uygulanması için muhtelif temyiz kararları altındaki notlarımıza bakınız. (D. 1931 1.5.137).

7) 25 Haziran 1968 tarihli kanunla zımnen ve kısmen teçviz edilmiştir.

8) V. R. et J. Savatier et j M Leloup Droit de affaires 3 ème ed 1970 no: 604 ve müteakip.

9) Bakınız, iktisadî kamu düzeni hakkındaki kroniğimiz, D. 1965, bah. 37 Camp Fırjat iktisad- kamu düzeni thése 1963 esasları için Precis Dallor Théorie des obligations, vision juridique et économique, no. 108 ilâ 113.

lat ve ihracat bir ölçüde sınırlanabilir amma kambiyo kontrolüyle felce uğratılamaz. Kambiyo fiyatları her zamankinden fazla milletlerarası bir mahiyet taşımaktadır.

Akitler, müdahale ve hasaplara esas olan paraları sınırlarda banka kayıtlarında değiştirerek bu paralar arasındaki dengeyi ifade etmektedirler; ithalatçı ülkede malın fiyatı, ihracatçı ülkedeki malın döviz kuru ile çarpılan fiyatına nakliye ve gümrük masrafları ilâve edilerek tayin edilmektedir.

Böylece parasını aşırı bir aşınmadan korumak isteyen ülke, bu politikası gereği paranın iç ve dış koruma vasıtalarını mecburen meczeder.

Bu ikili savunma, yazılı olmayan yasamıza göre Fransada Devlet hakimiyetinin en görünür tarafına sahip Maliye ve Ekonomik işler Bakanının elinde bulunur¹⁰. Genel fiyat politikası, 30 Haziran 1945 kararnamesiyle tanzim edilmiştir.

âzellikle Avrupa Ortak pazarının etkisiyle birçok defalar intibak ettirilmiş ve âkitlerin serbestliği çabaları muvacehesinde tekrar bahsedeceğimiz 30 Aralık 1958 kararnamesiyle tamamlanmıştır. Tek hedef Fransız parası değerinin düşmesiyle mücadele etmek değildir. Bu kararnamelerle her malın fiyatı, maliyet ve ihtiyaçlara göre iç pazarda farklılaştırılmakta, fakat Fransız parasının satın alma gücünü aşırı şekilde kaybetmesi önlenmeye çalışılmaktadır.

Maliye ve iktisadî işler bakanlığı servisleri bu konuda pek çok malî tedbirler aldılar, hüner gösterdiler fakat istedikleri başarıya ulaşamadılar: Zira gene sorun, para düşüşünde küçük *koefisyanlı* geometrik bir ilerleme takip ederek akitleri gerçeğe uymayan nominal para değeri çerçevesine sokabilmektir. Sistemin dürüst olmıyan muhasebe usulü ile yeniden karşılaşıyoruz. Ve Para değerinin düşüşü karşısında hükümlerlik kudretinin aczinin esasını tesbit etmiş oluyoruz.

11 — Paranın değerinin düşmesi ve iktidar hakkı.

Paramız, bu savunma kalesine rağmen Maliye Bakanlarımızın hoş gördüğü sınır veya ümit ettiklerinin ötesinde hemen hemen devamlı bir düşük kaydetti. Esasen, diğer bütün dünya ülkelerinin kâğıt paraları da, değişik hukuk sistemlerine rağmen, aynı akibete uğradı. Hiç bir yerde

10) bak: "Droit Comptable" eserimiz no: 263.

kâğıt para, artık takribî olsa dahi, kıymet ölçüsü olmak görevini yapamıyor.

Altının yerini almak iddiasında olan doların buna gücü yetmediğinin Birleşik Amerika Hükûmeti tarafından objektif olarak kabul edilmesiyle bu keyfiyet bütün dünyada yıldırım hızıyla öğrenildi. M. Lalive İstanbuldaki bir oturumda bu beklenmedik hâdisenin İsviçre bankaları üzerinde nasıl bir gök görültüsü etkisi yaptığına işaret etti. İsviçre frankı da dolar gibi korunmak istenen sermayeye iğreti bir sığınak olmuş ve dolayısıyla dolarla karşılıklı akti bağlar kurmuştu. Parasının prestiji böyle bir darbeye maruz kalan Amerikada iktidar diğer ülkelerdekinden farklı olmıyan bir reaksiyon göstermiştir.

Sayesinde para, zaman içinde sabit kıymet ölçüsü olarak kaldı. İşletmelerin birbirini takip eden bilançolarında, yıldan yıla aktarılan hesaplarda, 1972 ve müteakip seneler doları iktidarın iradesile 1970 yılı hesap birimiyle aynı değerde gösterilecektir.

1970 yılında dolarla istikraz eden Amerikalılar ve bizzat Amerikan devleti 1975 ve 1980 de müstakbel değerinden kaybetmiş dolarla borçlarını ödeyeceklerdir.

Her ülkede dolarla ödeme şartını koyarak parasını emniyet altına aldığını zanneden alacaklı tediye parasını Amerikan kanununa tabi kıldığı için aynı faraziyeye tabi olacaktır. Hesaplar, paralel olarak, yanlış çıkacaktır. Meğer ki petrol istihsal eden ülkeler gibi düzeltmeyi talep edecek kadar ekonomik bakımdan kuvvetli olsunlar.

Bütün bu hususlarda kâğıt parayı, değerini deyişmez bir ölçüsü olarak garanti eden "Hükümdarlara" özgü insiyaki tutum müşahade edilmektedir. Ve tebalarını buna daima inanmış görünmeye mecbur ederek bütün hesapları altüst etmektedirler!

12 — Paranın devalüasyonu ve iktidar hakları.

İstanbuldaki rapörtörlerin bir çoğu parayı aşındıran kıymetten düşüş ile devalüasyon arasındaki fark üzerinde durdular. Haklı olarak. Zira devalüasyon, paranın kıymetten düşmesiyle meydana gelen aykırılıkları düzeltmek için yapılan kısmi ve ölçülü, tashih edici bir işlemdir.

Uygulamada devalüasyon önceden değerini kaybetmiş bir paraya müdahale şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ve hükümdar parasının değerden düşmesini Milletlerarası mübadelelerle sınırlamaktadır. Aksine hâkim

olduğu paranın statüsünü ise muhafaza etmektedir. 1969 yılındaki devalüasyonumuzdan 10 yıl evvel borç vermiş bir borçlu, Fransanın milletlerarası devalüasyonu tanıdığı franka, ödünç verdiği Franklara eşit bir değer tanımaya mecbur kalmıştır.

Paranın yalnız milletlerarası mübadelelerini etkileyen hükümdarın tek taraflı devalüasyon kararının ihtiva ettiği değerden düşme itirafı, tamamıyla samimi olmayabilir. Bu yoldan, yabancı paraya göre millî fiyatı küçülen eşyanın ihracını kolaylaştırmak için hükümdar hakiki değer düşüşünün ötesinde bir devalüasyonu denemiş olabilir.

13 — İktidar hakları ve işletme muhasebesinin dürüst olmaması.

Esas geliri teşebbüslerinin verimliliğinden temin ettiğine müdrik olan Fransa, Ticarî defterlerin tanziminde uyulması mecburî bir muhasebe plânı yayınlamıştır. Bu plân başlıca iki dökümanı gerekli kılmaktadır: bir işletme hesabı ve bir bilanço; her ikisi de faaliyet yılı sonucunu gösterir her ikisinde de hesaplar yıldan yıla birbirlerini takip ederler. Yeni dönemde, evvelki yılın sonuçlarından hareket ederek hesap ve Blanço tanzim edilir. Taahhütler ve hasılat, paranın nominalizmi sebebiyle işletme hesaplarına Ticarî Defterlere kayıt tarihindeki para üzerinden geçirilir.

Oysa, sözde kalan kıymet birimi, yıldan yıla veya bir işletme yılı içinde aynı kalacağına devamlı olarak dalgalanırsa, hasılat ve taahhütleri toplayan matematiğin ne değeri olabilir? Muhasebe plânının basiretli hükümleri, Ticarî defterlerde kayıttan kayıda değişen bir para birimini kullanmakta ısrar ederse, bundan sonra neye yarar¹²?

İstanbul toplantılarında, ileri sürülen bilançoların tekrar değerlendirilmesi fikri böyle bir muhasebeyi düzeltmeye kâfi değildir. Çünkü yıllık sonuçlardaki genel bir düzeltme işletme hesaplarındaki incelemeleri yalnız anlaşılmasız hale getireceği gibi, paranın kıymetten düşmesiyle meydana gelen değer artışını, işletmenin elde ettiği malları ve bizatihi istihsali birbirinden ayırmaya imkân vermiyecektir.

14 — Paranın kıymetten düşmesi ve patrimon hesaplarındaki samimiyetsizlik.

Muhasebe Hukukunun gayesi, yalnız bir işletmenin verimlilik seyir ve sebeplerini incelemek değil fakat işletmelerin olduğu kadar kişilerin

12) Bak. Droit Comptable adlı eserimiz, No: 183.

de aktif ve passiflerini araştırmak mukayese etmek ve hukuk kurallarına göre düzenlemektir¹³.

Oysa, hükümdarın parasının kıymetten düşüşünü saklama mecburiyetini tahmil etmesi, bütün bunları alt üst etmektedir. Bu değişiklikler yalnız işletme hesaplarını değil, kişilerin bizzat veya vekilleri (adli, kanunu akdi) vasıtasile tuttukları özel mamelek hesaplarını da etkilemektedir¹⁴. Bu hesapların tutulması miras veya evlilik rejiminin bozulması nedeniyle özellikle noterler tarafından düzenlenir¹⁵. Bu hesaplar ekseriya çok eski tarihlere kadar gider ve tasfiyeleri uzun zaman alır. Oysa, hesaplardaki yanlışlıklar paranın devamlı olarak değerini kaybetmesi neticesi geriye doğru gidildikçe geometrik orantıyla fazlalaşır. Zira hesapların merkezi bizzatihi zamandır!¹⁶.

Zamanımızda, git gide malların para ile ifadesi hukukun gerektirdiği bir zorunluluktur!¹⁷ Zira tciarî senetler yoluyla çok kolay bir hale gelen mübadeleler, malikleri mallarını para olarak ifadeye mukavelelerinde yer almaya teşvik etmektedir. Modern Hukukumuzun bütün işleyişi rakkamla ifadesini bulmuş bir mal değerini kullanmaya yönelmiştir¹⁸. Burada yalnız enstantane mukaveleler, hukuku değil fakat aynen ödenen para ve müteaddit zamanlarda ödenen taksim ve adli tediyeleri ihtiva eden toplu mukavelelerdeki tasfiye hukuku da söz konusudur. Para değeri düştüğü zaman nominalizmin alt üst ettiği bütün bu işlemlerdir¹⁹.

II. HESAPLARIN ŞAMİMİ OLMAMASINA KARŞI OLAYLARIN TEPKİSİ VE "HÜKÜMDARIN SİYASİ MÜDAHALESİ"

15 — Müşterilerin uyanışı.

Para değerinin düşüşünün kendilerini ne derece etkilediğini anlar anlamaz müşteriler uyanırlar. Ancak bu uyanış bir müddet sonra vaki olur. İs-

13) Bak. Droit Comptable adlı eserimiz, No: 154.

14) Bak. Droit Comptable adlı eserimiz, No. 155 ile 168.

15) Bak. "La communauté Conjugale nouvelle" adlı eserimiz, No: 69 ile 138 ve Précis Dalloz: la Théorie des obligations: Vision juridique et économique, No: 274 ile 278.

16) Bak. Droit comptable adlı eserimiz, No: 131 ile 148.

17) Aynı eser, No: 98 ile 127.

18) bak. Précis Dalloz: La théorie des obligations Vision juridique et économique, No: 70 vd.

viçre ve Kanadalı hukukçular İstanbulda iç hukukun harekete geçmesi için yeni kıymetten düşüş olayları beklemek icap ettiğini ifade etmişlerdir.

Fakat, durumu kavrayınca kıymetten düşmüş bir para ile vadeli alacaklı durumunda olan âkit taraflar yalnız menfaatlerinin değil haklarının da ihlal edildiği bilincine varırlar. Devletin tahmil ettiği hesabın yanlışlığını hissederek bu hesapları insiyaki olarak düzeltmeye ve özellikle ileride yapacakları akitlerde yeni kayıplara uğramaktan kaçınmaya çalışırlar.

16 — Akit serbestliğinden istifade.

Bu devreden sonra, kullanılacak korunma vasıtları belirir: Akit serbestliği temel prensibi, âkitlerin elinde değildir?

A. Catala raporu ile, İstanbulda savunma vasıtalarının ikisinin başlangıç noktaları geliştirilmiştir. "Paranın değerden düşmesi tarafları ancak iki şart birleşirse tehdit eder: Borcun nakit olması ve zamanın etkisi"

Birinci şartın bulunması halinde alacaklı paradan başka bir mal, hiç olmazsa hükümdarın tahrif ettiği paradan başka birimlerle ölçülen malları taahhüt ettirir. Buna endeksasyon denir.

Zamanın etkisine karşı ise yalnız kısa vadeli akitler yaparak kendini koruyabilir. Esasen, her iki himaye vasıtası birlikte de kullanılabilir; kısa vadeli bir akdin gözden geçirilerek yenileneceği şart edilebilir.

B Kâr sonunda birbirine emreden ve bağlanan tasarrufları düzenliyen ticaret hukuku ile ilgili Vasseur rapora diğer iki koruma vasıtasına işaret etmektedir:

Birincisinde bir koruma perdesi uygulanır. Alacaklı değeri düşebilecek para ile taahhüdün ifasını kabul eder, çünkü kendisi de aynı para ile taahhütte bulunmaktadır. Böylece, verdikleri ödünçleri diğer müşterilerin yatırdıkları paralarla karşılayan bankerler, para yatırırlara endeksiyonu reddederek veya ödünç alanlara oynak merdiven şartı kabul ettirerek kendilerini koruyabilirler. İktidar, tabii, onları birinci yola iter-

Diğer ticarî korunma vasıtası şudur: Alacaklı paranın değerden düşmesile para alacağının maruz kalacağı zararı karşılayacak ölçüde yüksek kâr veya faiz talep edebilir.

Toplantılardaki müzakerelerde Türk, İsviçre fakat özellikle Fransız raportörleri bu sorun etrafında akti ilişkilere önem vererek himaye şartlarının çeşitleri üzerine çok ilginç teknik açıklamalar yapmışlardır.

17 — Hükümdarın uyanış ve davranışı.

Bu himaye şartları tabiatile ekonomik kamu düzeninin başı olan "hükümdarın" dikkatini çeker. Onun kendi tepkileri ne olacaktır? Bu konuda raportörlerin kendi ülkelerine ait verdikleri bilgiler birbirinden ayrı hatta zıttır. İsviçre ve Kanadada kamu düzeninin tepkileri henüz belli değilse de Türk ve Belçika kamu düzeni, Fransız bakanının kendi iktisadi kamu düzeni anlayışından daha müsamahakâr gözükmiştir. Paranın değerden düşmesinin kurbanı olan özel kişilerin aldıkları koruma tedbirlerinin esasında haklı olduğunu müdrik Türk ve Belçika hukukları onlara karşı sistemli bir itimatsızlık göstermemiştir. Yalnız, Türk raportörü borçlu ile para alacaklısı arasındaki ihtilâflarda, para şartlarının alacaklıyı himaye gayesinin ötesine giderek borçluya zarar verebileceğini, dolayısıyla Türk hukukunun iki taraflı denge kurduğuna işaret etmiştir. Şüphesiz benzer bir endişe Fransız hukukunda da etkisini gösterebilmiştir. Fakat Fransız maliye bakanı, paranın nominalizmine karşı alınan tedbirleri daha ziyade güdümlü ekonomisinde bir gedik olarak görmüştür. Ona göre bu tedbirler parayı kullananların kuşkusunu umumileştirecek, veya aksine paranın ölçülü değerden düşmesinin hatta devalüasyonunun Fransız ekonomisinde ümit edilen faydalarını yok edecektir.

18 — Fransız para hukuku politikası.

Bir çok Fransız iktisatçısı anglo-saksonların bilhassa Keynes'in başka bir düzeyde geliştirdikleri doktrinleri benimsiyor. Onlar, ölçülü enflasyonu uygun bir müşevvik olarak görürler: Ölçülü enflasyon para darlığını önler, kısıtlamalardan kurtulmayı sağlar dolayısıyla işsizliği kaldırır. Aynı zamanda iktisat ve maliyeyi uhdesinde birleştiren bakan paranın ölçülü değerden düşmesile devlet borçlarının dolaylı yoldan azalmasının bütçe denliğinde sağladığı faydalara karşı şüphesiz kayıtsız değildir. Bununla beraber, söylediğimiz gibi, bu görüşler paranın uygun bir satın alma gücüne bağlı olan prestijiyle çelişir. Bu zıt duygular onu parayla ilgili korunma tedbirleri alan âkit taraflara karşı tahammülsüzlük göstermeye yöneltir: Bu berikiler özel menfatleri uğruna onu Fransız ekonomisini uygun yöne götürmek görevini engelledikleri iddiasında değil midirler?

5 Ağustos 1914 kanunu, altına tahvil imkânı kalmayan Fransız bankasının banknotlarının tediye gücünü teyit etmekle yetinmişti. Tarafların âkit serbestliğine henüz bir sınır tanınmıyordu. Başsavcı Mattar'in²⁰ teşvikile mahkeme içtihatları dahili tediyelede altın veya ya-

20) bak. yukarıda no. 9.

bancı dövizle yahut altın ve yabancı döviz kurlarile orantılı ödeme şartlarını reddetti.

Sonra, içtihatlarda himaye tedbirlerine karşı önceki husumette bir yumuşama görüldü. Bu yumuşamada iki esas hâkimdi. Altın veya yabancı dövizler, hiç olmazsa o zaman, birin olarak alınmamak kaydile endeksasyon şartlarının muteber addedilmesi²¹. Ve bilhassa Yargıtay tarafından medenî kanunun, “para ödünçlerinin, ödünç veirdiği zamanki parayla ve aynı miktarı gösteren toplam sayı ile yapılmasını kamu düzeni olarak” öngören; Medenî Kanununun 1895. maddesinin silinmesi. Fakat, De Gaulle iktidara gelince, kuvvetli bir hükûmetin artık kabul edemeyeceği, Fransız parasının değerden düşmesinden zimnen sorumlu sayılan bu görüşe son verildi! Böylece 30 aralık 1959 kararnamesi endeksasyon şartının prensibini dahi mahkûm etti. Şüphesiz metinde boşluklar vardı, fakat ne paranın kıymetten düşmesile zarar görenlere karşı sonradan sempati duyan içtihatlar, ne de kanun koyucunun oldukça karışık şekilde yaptığı değişiklikler bunlara ilişmedi²².

19 — Bakanlık politikasına sonra bu politikadan akitlerdeki yeni teşebbüslere karşı zincirleme tepkiler. Bu politikanın nisbî başarısızlığı.

Fransız hukuundaki gelişmeleri inceleyen raporlar bütün bu tepkileri ve karşı tepkileri İstanbulda dikkatle eleştirdiler. Ve burada onların karmaşık teferruatını takip etmek mümkün değildir. Meseleye bütünüyle bakıldığında iktidarın “olayların kuvveti” dediğimiz şeye karşı mukavemetinin zayıfladığını intibahın hakim olduğu anlaşılır. Bu zayıflama mevzuat, içtihat ve hatta nizamnamelerde görülür. Hesap hataları tahammül edilmez bir adaletsizlik sebebi olunca, onları gittikçe artan bir ölçüde düzeltmek veya düzeltilmesine izin verilmek mecburiyeti hasıl oldu. Bunlar, alınan bütün tedbirlere rağmen hatta iktidarın müsamahası ötesinde bir düşüş gösteren bir paraya sabit değer ifade eden nominalizmin getirdiği hatalardır.

A. Mevzuatta yeni eğilim 13 Temmuz 1965 ve 3 temmuz 1971 kanunlarile tasfiye, aile²³, miras²⁴ hukukunun Fransız Medenî Kanununda-

21) bak. *Precis Dalloz les obligations*, no. 73.

22) bak. Değişikliğin teferruatı için *Catala raporu*. Meselenin bütünü için *precis dalloz. Les obligations loc, cit.,; ve Well, Precis dalloz. Droit civil. Les obligations*, no. 980.

23) Bak. *La communauté conjugale nouvelle adlı eserimiz*.

24) Bak. *La Loi du 3 juil. 1971 sur les rapports à succession, la ré-*

ki değişikliklerinde göze çarpmaktadır. Paranın değerden düşmesi sebebiyle anlamsız hale gelen iratlar, mükâfatlar yerine, tarafların davranışları (bilinçsiz bile olsa) hesaplanmasını mümkün kıldığı her defasında, gerçek istifade miktarı ikame edilmekte, malı bölüşen ortak kendi payında diğerlerinininkinden fazla olanı, mirasçı muris tarafından kendisine yapılan aşırı bağışları, bir köca aile mamelekindeki kıymet değişikliklerini iadeye mecbur tutulmaktadır.

B. İctihatlar ise evvelden beri akit veya metinlerde paranın nominalizmini hakkaniyete en uygun şekilde düzelten yorumlar yaparak ve nakti koruma şartlarında altına karşı uzun zamandan beri sürdürdüğü boykotu kaldırıyordu²⁵.

C. Nihayet nizamnamelere gelince; Mme Cata-Franjou maliye ve iktisadî işler bakanlığının en gösterişli kapitülasyonunun tarihçesini çizdi: Söz konusu olan ücretler politikası ile ilgilidir.

Şimdi, oynak merdiveni yasaklayan 30 aralık 1958 kararnamesinin, en mütevazi işçilerin asgarî geçim ücretleri mahfuz kalmak kaydile, ücretlerin geçim fiyatları endeksasyonu üzerine bina edilmesini önlemek için yayımlandığı bilinmektedir.

Oysa, hkümdar, burada tasdik edilen kollektif anlaşmalara tanınan düzenleyici yetkinin genelleştirilmesi ile sendikalara verilen kudreti takdir etmiyordu. Böylece, 1959 yılı sonbaharından itibaren, devlet başkanının hakemliğile maliye bakanının mukavemetini yenen başbakanlık, 30 aralık 1958 kararnamesine rağmen, işçi sendikaları ile işverenler arasındaki kollektif mukavelelere oynak merdiven şartının konmasına izin veriyordu. Kapitülasyon sonra daha ileri gitti. Zira, Fransız hukukunda, asgarî geçim ücreti, artık geçim fiyatına bağlı değildi (prix de la vie). Daima yükselen asgari ücret onu daha öteye götürdü. Patronlarla başlıca sendikalar arasında 1970 de akte edilen "gelişme mukaveleleri" sayesinde kabul edilen kollektif akitlerle, aynı eğilim diğer ücretlere de sirayet etti²⁶.

duction des libertés et les partages d'ascendant, éd. Rép. notariat; ve DAGOT. Commentaire de la loi du 3 juill. 11.1971, J.C.P. éd. Notaires 1971 I. 2415,

25) Civ. Lere, 4 déc. 1962. D. 1963. 689 M. Pédamen notu; J.C.P. 1963 II, 13033 Emein notu ve 26 Kasım 1963, J.C.P. 1964 II. 13652 Hubrect notu.

26) Ağustos 1967 emirnamesi için "droit comptable" eserimiz, no. 147 ve 223; J. Rivero ve J. Savatier. Droit du travail, sah. 156 ve müt.; ve les bilan et perspectives, Dr. Socila, haz. 1971, sah. 404 bakınız.

20 — Fransa ve yabancı ülkelerde para nominalizminin artıkları.

Bütün bu tavizler paranın nominalizminin getirdiği fenalığın kökünü kazımaya yetmemektedir. Fransada, milletlerarası ödemelerde kambyo idaresi, kabule şayan gördüğü ya da görmediği mukaveleleri keyfi olarak ayırmaktadır. 30 aralık 1958 kararnamesi, kaideyi aşan istisnalarına rağmen, para endeksiyonu şartlarını yasaklamaktadır. Nihayet, bilançoların tekrar değerlendirilmesine ancak istisnai hallerde izin verilmiştir.

Fakat, bu üç nitelik Fransız hukukuna özgü ise de, her ülkede iktidar, parasının, gerçekte değerini kaybetmiş olsa bile halihazır veya ileri düşüşünden önceki para borçlarını ibra gücünü hukukan muhafaza ettiği ve edeceği prensibini koymaktadır. Böylece muhasebe hukuku da düşüşten evvel ve sonraki para değerlerinin birbirinin aynı olduğunu kabule devam etmektedir. Oysa tatbikatta bu şartlar içinde bütün ülkeler paralarının müterakki düşüş seyrini önlemekte aciz kalmışlardır; en iyi ihtimalle, ekseri ülkeler, buhran olmadığı zamanlar ancak muvakkaten yavaşlatabilmişlerdir. Fakat bu yavaşlatma geometrik kanunlar nedeniyle ilanihaye devam eden düşüşe mani olamadığından sonunda matematik sınıra varılacak ve bu sınırdaki bütün para birimleri sifıra yaklaşacaktır.

Bununla beraber "hükümdarın" kendisini ve tebaasını iki kesin malî sıhhat kuralına tabi tuttuğu ülkelerde paranın düşüşünü durdurmak mümkün olabilir. Evvelâ dış ticarî mübadelelerde tebaasının alacağından fazla miktarda ülkenin devamlı para borcu olmamına dikkat, diğer taraftan, malî dahili muamelelerde, kamu masraflarının kamu gelirleri azlığından ileri gelen açığı kapatmak için, para üzerindeki zahiri hakimiyete dayanarak, geçici, ve fakat o kadar kolay olan banknot ihracı temyülüne mukavemet etmek.

Hükümdardan istenilen bu dürüst iki iradi hareket: "kahramanca faziletlerdir" (kudsiyetin dini tarifi). Şöyle ki, paraya birim değerini vermek, dolayısıyla nominalizmin muhasebe hukukunu yanıltmasını önlemek için, bu birimi, altın gibi nispeten değişmez bir mala veya mübadele edilen para ile hesaplarda kullanılan paranın birleştirilmesinin statistik endeksini meydana getiren mallar bütününe bağlamaktan başka çare yoktur²⁷.

27) Fransa'da I.N.S.E.E. toptan ve perakende fiyatların değişiklikleri ve işçi ailesi hayat seviyesi ile ilgili süreli indeksler yayınlar. *Precis des obligations, vision juridique*, no. 74 ve *Droit comptable* nos 82 ve müt. bak